

Поезія у час кризи (форум)

Форум модерували й редагували Поліна Барскова, Ілля Камінський і Остап Кінь.

Уперше форум був [опублікований](#) англійською мовою на сайті американського літературного часопису Poetry International у січні 2017 року.

Від упорядників: Багато хто любить цитувати відомі рядки з Некрасова: "Поэтом можешь ты не быть, / Но гражданином быть обязан." Але багато хто оминає інші, значно сильніші рядки з того самого вірша: "Блажен болтающий поэт, / И жалок гражданин безгласный!"

Що сьогодні означають ці рядки? Яке місце поета у час війни?

Цей форум пропонує фрагменти інтерв'ю, підготовлених 2016 року, з шістнадцятьма поетами з України, Росії, Литви, Польщі та Білорусі. Натхненні сучасною поезією Східної Європи та заново сформульованою роллю поета у тій частині світу, ми були заінтриговані — про що саме поети думають у час тривоги. Поети, які представляють різні країни, мови та ситуації відносно поточного конфлікту. Ми сформулювали питання про роль поезії, небезпеку пропаганди та вплив війни на мову. Отримані відповіді не відображають цілісної картини думок, але важливо почути якомога більше голосів.

Деякі українські поети, що взяли участь у цьому форумі, були вимушені покинути своє місце проживання, деякі російські поети вирішили емігрувати з Росії внаслідок поточної політичної ситуації. А поети з Білорусі, Польщі та Литви не відчували на собі усього потрясіння, але стежать за подіями з насторогою і пильністю.

Як війна вплинула на Ваше життя і на Вашу літературну працю?

Люба Якимчук:

Цілком безпосередньо. Я народилась та виросла на Луганщині, моє місто, Первомайськ, зараз в окупації. У травні 2014 року бачила на власні очі, як починалася ця війна — я гуляла по місту, яке вже контролювали незрозумілі озброєні люди. Мешкаючи в Києві, я тоді приїхала додому, розуміючи, що це може бути востаннє. У лютому 2015 мої батьки і бабуся, переживши страшні бої, таки виїхали з окупації. Вони їхали під обстрілами з кількома мішками лахів.

Є історія про те, як мій приятель-військовий ледь не застрелив мою бабуся, поки вона ще перебувала там. Це страшна історія з БТРами та снайперами, і колись я, можливо, напишу про це роман. А поки що весь цей час я мало спала та писала вірші. Дуже багато писала — і видала поетичну книжку «Абрикоси Донбасу».

Від початку війни художня література конкурує з війною, можливо, вона навіть програє війні у вигадливості, тому літературі доводиться змінюватися. І моє письмо теж змінилося.

Лев Рубінштейн:

Якщо й вплинула, то дуже опосередковано. Хоча й помітно. Ізсередини загалом складно про це міркувати. Гадаю, що якимось змінилися мої інтонації, що цілком зрозумілі нервозність і тривога просочились у стрій мови, у синтаксис, у лексику і фразеологію. Конкретніше — не можу сказати.

Юрій Андрухович:

Я не вважаю, що письменник зобов'язаний у випадку війни запроваджувати щось на зразок свого особистого воєнного стану. І писати, скажімо, лише на воєнні теми. Але в той же час мої відчуття підказують мені, що певні самообмеження мусять бути. Звісно, це стосується винятково поточної публіцистики.

Інша річ, що війна на сході нашої країни перейшла в якусь таку розтягнуту стагнаційну фазу — її наче немає і в той же час усі ми знаємо, що вона нікуди не поділася. Якщо це не війна у звичному сенсі, то в будь-якому разі це і не мир. Момент Х не настав. Якщо ти сам не вибрав військо добровільно, то за великим рахунком живеш і працюєш, як і раніше.

Павло Гольдін:

Війна змінила усі мої обставини — до війни я мешкав у Криму, а наразі ні. Під час війни я не функціуюю як літератор — у кожному разі я цього поки що не роблю і не певен, чи зможу найближчим часом.

Остап Сливинський:

Повсякденне життя на поверхні не дуже й змінилося. Але змінилося внутрішньо. Чому? Бо в стані крайньої нестабільності і зовнішньої загрози дуже нервово починаєш реагувати на звичайні речі. Суспільство ніби перегріте, і через будь-який найдрібніший чинник може відбутися спалах. Мені вже якимось доводилося говорити півжартома: ми, можливо, через багато років переконаємося, що зараз переживаємо історичний період, але поки що він виглядає істеричним. Помічаю за собою, що також легко спалахую, вв'язуюся в непотрібні дискусії, часом дозволяю себе спровокувати, потім шкодую. Писанню це все не дуже сприяє, я ще, мабуть, ніколи не писав так мало літературних текстів (блоги, публіцистика – інша річ). Думаю, літературі це лише на користь, бо вона найкраща тоді, коли або дуже свіжа, нехайна, просто з «печі» чи то «з окопів», або тоді, коли добре вистояна.

Донатас Петросіус:

2014 року, коли після Майдану почались події — Крим, Донбас, АТО, ще інтенсивніша інформаційна війна — я щомісяця давав на пожертву одну десяту від моєї зарплати різним волонтерам, які допомагали українцям на фронті. Через друзів, дотичних до футбольного руху, передали близько десяти тисяч євро допомоги. А літературне середовище передавало символічну підтримку.

Постійно підтримую зв'язок з українськими колегами-письменниками через соціальні мережі, їздимо по кілька разів на рік на спільні перекладацькі семінари, фестивалі. Від імені Спілки письменників Литви ми розповсюджували петиції п'ятьма чи шістьма мовами в Інтернеті. Але, якщо чесно, я сумніваюся, чи є користі від петицій і заяв письменників — і через те, що роль письменника невелика в сучасному світі, і від того, що усе миттєво губиться в інформаційному шумі. Та й жодного бодай символічного середовища письменників у Європі чи світі не існує.

Якщо порівняти вклад і вплив усіх світових ПЕН-центрів з тими ж довколафутбольними середовищами, то, однозначно, допомагати конкретним бійцям у окопах важливіше, ніж наповнювати простір словами. Хоча я все-таки потай надіюся, що слова підтримки не марні.

Коли йде війна і ти відчуваєш, що вона тебе торкається, то звичайна повсякденність і навіть літературне життя переходять на третій план. Усі ці роки писав чернетки, нотатки, фрагменти — справжню роботу відклав на мирний час.

Поки у мене йде війна, поки напружена ситуація — я вже не письменник.

Сергій Жадан:

Війна вплинула на життя моєї країни. Безперечно, саме війна визначає настрої та тенденції в суспільстві. Моя особиста позиція в цьому випадку мало відрізняється від позиції мільйонів моїх співгромадян — стосовно нас здійснено військову агресію, окуповано наші території, в країні триває війна і стосується вона сьогодні всіх.

Андрей Хадановіч:

Бачу зміни не так у собі, як довкола. На жаль, у Білорусі працюють усі канали путінської пропаганди і багато жителів — не надто молоді й не надто освічені — цій пропаганді вірять.

Моя восьмирічна донька, почувши, що я їду виступати на фестиваль в Україну, попросила: «Татку, а привези мені звітлія український прапор». А побачивши мій подив, додала: «Бо в школі весь мій клас за Україну».

А ще я почав розмовляти українською з українцями. Так як умію. Мої друзі-українці мучаться, але інтелігентно тримаються.

Марія Степанова:

У певному сенсі війна зробила мою роботу неможливою. Що, як ми бачимо, не заважає мені її

продовжувати і навіть міркувати, відповідати на питання — якось намагатися словом і справою затягнути дірку між культурами і людьми.

Усвідомлюю при цьому, що моя мова витікає з території вини; що вона викривлена свідомістю неправоти, працює у складній системі, де неможливо ані взяти на себе відповідальність за те, що відбувається, ані вважати себе невинною чи правою.

Для віршів, яким важливе мандельштамівське почуття внутрішньої правоти, така ситуація катастрофічна; їм доводиться починати спочатку, з пустої землі.

Томаш Ружицький:

Від самого початку я спостерігав за подіями в Україні: мої друзі, письменники та митці, були заангажовані на Майдані. Я стараюся їх весь час підтримувати, публікуючи інформацію ще до кривавих подій у Києві у січні 2014 року.

Поліна Барскова:

Початок війни (який особисто для мене настав з путінською анексією Криму) був справді складним моментом: я, властиво, зрозуміла, що «моя країна», країна моєї мови і культури, перестала бути моєю, що її люди дозволили втягти себе у щось насправді нечесне, що, я боюсь, знову стане перешкодою на шляху до цивілізаційного розвитку суспільства. Коротко кажучи, для мене це була мить печалі, відчаю та відчуження.

З іншого боку, ця війна змусила мене уважніше придивитися, з особливо нагальною потребою, на проблему російсько-українських відносин упродовж історії, головним чином — поглянути на українську культуру й літературу, про яку мені доти було відомо небагато. І, придивившись уважніше, як це часто трапляється, я захопилася тим, що відкрила: українську романтичну й футуристичну поезію, авангард у театрі й кіно, але також неймовірний масштаб знищення, який радянська влада, радянська держава заподіяла українській культурі, наприклад, стерши українську модерністичну поезію як таку. Відтак, це була війна, яка парадоксальним чином заново відкрила цю культуру.

Яцек Денель:

Війна в Україні не вплинула безпосередньо на моє життя — те, що я частіше думаю про те, який крихкий мир у мої країні, що міркую іноді над еміграцією до спокійнішої частини світу, не має жодного стосунку до того, як війна фактично впливає на життя людей за якихось кількох кілометрів. І я би не набрався зухвалості прирівнюватися до них.

Війна також не вплинула на моє письмо, бо я не вмію писати актуальні вірші, які би влучно підсумовували такі складні події. Але, можливо, це тільки справа у відсутності відповідного таланту, або таланту взагалі — Бродський написав прекрасний вірш про війну в Боснії, а Богдан Задура схвилював мене прекрасним віршем «Готель Україна», що починається словами: чи впустив би ти під свій дах / біженців з України? / – запитує інтернет-портал, а потім перетворюється у довгий список українських друзів Богдана: поетів, письменників,

видавців, митців. Тобто: можливо, вдасться. Проте я не вмію.

Маріанна Кіяновська:

Ми не вміємо зарадити собі з війною. Я теж не вмію.

Письменник, на відміну від працівника медій, не створює новин, не розповідає про війну як репортер, але він вибудовує — у поточному моменті і в майбутньому — образ цієї війни.

Український письменник не може не реагувати на цю війну, бо навіть якщо автор, який пише, намагається «бути нейтральним», «не ангажуватися у новини (або події)», чи якщо письменник намагається взагалі ігнорувати війну, не писати про неї — то це також спосіб, у який війна впливає на приватну особу (і на публічну людину), спосіб приватної і публічної реакції. Я знаю багато випадків, коли письменники, які публічно намагаються «не реагувати» на події на Донбасі та в Криму, поза публічним простором виявляються надзвичайно заангажованими.

Задовго до війни, у 2002 році, я і моя подруга Мар'яна Савка видали книжку віршів — «Кохання і війна». І до, і після того я написала дуже багато віршів про війну. Але зараз, після подій 2013-го і наступних подій, я намагаюся уникати слова «війна» у віршах. Хіба що воно приходить само.

При цьому я намагаюся не стояти осторонь людей, причетних до цієї війни: збирала гроші на потреби військових, п'ять разів їздила з волонтерами на передову, де читала вірші воїнам, читала вірші у госпіталях, була одною з перших, хто повіз на передову не лише їжу, а й книжки (усього кілька сотень), причому це були книжки з «високої полиці»: Тімоті Снайдер, Норман Дейвіс, Міленко Єргович і т. д.

Чому я поїхала не просто в зону АТО, а й на передову — щоб стати свідком, побачити на власні очі, щоб мати право про це говорити..

Зараз свою місію у цій війні я назвала б так: «невидима робота з невидимим». Зокрема це протистояння мові ненависті, але не тільки. Невидиме, як і війна, буває дуже різним. Скажімо, моє життя дуже змінилося у той спосіб, що я почала багато, часто і подовгу хворіти. Якщо в період після Майдану в Україні була рекордна кількість вагітностей і новонароджених, то зараз маємо практично рекордну смертність. Причини: інсульт, інфаркт, грип, діабет, онкологія. 21 грудня 2015 року вмер мій тато — через три тижні після встановлення діагнозу «рак легенів». Я впевнена, що це один із невидимих повзучих ефектів подій у зоні АТО.

Я пам'ятаю своє відчуття шоку, коли практично на передовій у зоні АТО побачила, що у крамничку з продуктами, сигаретами і алкоголем ходять і «наші», і «сепари», і всі в цій зоні недоторканні, бо крамничка тільки одна.

Війна поступово міняє суспільний договір: люди стали боятися тих, хто опиняється поруч. Формується якась тотальна недовіра одне до одного.

У цьому сенсі моє життя протягом останніх двох років дуже різко змінилося, мені стало дуже важко писати. Ніхто — масово — не працює з психікою людей, порушеною війною. Я живу за сімдесят метрів від військового госпіталю. Я кожного дня бачу людей, яких, можливо, ще колись вилікують, але вже ніколи не порятують.

Борис Херсонський:

Війна породила кризу в моєму світогляді й навіть ідентичності. Я був активним переважно як російськомовний поет, видавався у російських видавництвах, отримував російські літературні премії, брав участь у російських культурних заходах. Зараз я відчуваю себе українським поетом, який пише російською та українською мовами і перекладає вірші не тільки з української мови на російську, як то було ще три роки тому, а й з російської — на українську. Я ретельно вивчаю українську мову, працюючи кожного дня, незважаючи на похилий вік. Чекаю на книжку українською мовою, яку видає «Старий Лев». Я відмовився від участі в культурних заходах на території Росії, не був і не буду там, доки там панує Путін та концепція «російського світу».

Маріус Бурокас:

У душі тривога й неспокій, тривожно і за свою країну, якій пощастило опинитись на перехресті неспокійних імперій і країн. Я боюсь і не хочу, щоб країна вкотре стала прохідним двором для військ. Що з того, що від російської і радянської імперії залишився напівбожевільний простір? Що би ми не говорили і не робили, напевно, вже пізно — вся зброя вистрілить, все хрінове станеться. Людство знову засунуло колективну голову в зашморг.

Дмитрій Кузьмін:

Вплинула доволі таки безпосереднім чином: я поїхав з Росії. І це не так протест проти дій російської влади (яку в мене і раніше не було причин любити), як небажання дихати одним повітрям і стояти на одній землі з тими 80-90 відсотками населення Росії, яке (не бачу причин аж так сильно не довіряти соціологічним опитуванням) ладне підтримати цю владу в її найпідліших і найагресивніших подвигах.

Мій поетичний журнал «Воздух» досі виходить у Росії, але книжки, які я видаю, тепер здебільшого перепадають Латвії, новому видавництву Literature Without Borders. Тут, у Латвії, і до мене друкували російську поезію, але останні двадцять п'ять років, від часу незалежності, винятково місцеву. Я намагаюся збудувати тут точку базування російської поезії незважаючи на географічну приналежність авторів.

Чи є ця війна частиною культурної війни?

Поліна Барскова:

Ясна річ, є кілька способів, як відповісти на це питання — культура породжує війну й культура твориться війною навзаєм. Велика хвиля пропаганди, що здійнялася з обох боків — на російському й українському, але головно таки на російському, є певним типом культури: ми бачимо фільми, чуємо пісні, читаємо поезію зі специфічним політичним меседжем — створення нового Ворога. Як я можу зрозуміти, цей меседж напрочуд потужний. Надзвичайно потужна й безкінечно агресивна культура небезпеки, підозри й ненависті з'явилась у путінській Росії: і тепер буде зовсім не просто її позбутися. Щойно ти почав підозрювати свого Іншого, свого сусіда, свого партнера у чомусь непристойному — неймовірно проблематично спинити цей процес, навіть якщо ця підозра позбавлена будь-якого підґрунтя. Це ніби чума.

Яцек Денель:

Це війна між двома цілковито різними концепціями того, як повинен бути побудований світ, держава, суспільство. Насправді немає драматичної різниці між культурою Україною та Росії, що мають близькі мови, релігію, довговічні традиції співіснування в межах однієї держави — ця війна точиться не поміж цими близькими культурами і державами, але, як у час холодної

війни, поміж цілими культурними блоками.

Остап Сливинський:

Це — війна світоглядів.

Люба Якимчук:

Це така ситуація, у якій поняття «ворога» переноситься не тільки на людей, але й на авторів і на тексти.

Дмитрій Кузьмін:

Проблема саме у тому, що для українських колег суть цієї війни — зовнішня агресія, і про інші ракурси ситуації вони мають моральне право не задумуватись. Ми, росіяни, чітко розуміємо, що основна війна, яку веде сьогодні Росія, — внутрішня, націлена на винищення всього живого й осмисленого на власній землі, й зовнішня експансія — не більше, ніж ефективний інструмент цього самознищення.

Павло Гольдін:

Робити висновки з цього приводу зарано, тому що йде війна і культурна ситуація швидко змінюється.

Марія Степанова:

Я не знаю, що таке «культурна війна»: як на мене, це оксюморон.

Андрей Хадановіч:

Я бачу в ній не так війну різних культур, як війну культури і безкультурності. Водночас у нас спостерігається підвищений інтерес до української культури і літератури. Білоруські поети й перекладачі стали частіше — ще частіше, ніж раніше — перекладати своїх українських колег, поетів і прозаїків.

Думаю, найбільш адекватна частка інтелектуалів Росії так само симпатизує Україні й підтримує її. Пригадую номер товстого журналу «Новый мир», повністю присвяченого українській літературі.

Сергій Жадан:

Очевидно. І культурної, і інформаційної, і історичної. Хоча передусім слід говорити, як на мене, про війну, в якій гинуть і зникають не якісь культурні чи історичні концепції, а конкретні люди.

Маріус Бурокас:

Одне зрозуміло — ця війна по-різному сприймається народами Східної Європи (яким не з

чуток відомо про російські й радянські методи пропаганди) й Західної Європи (які говорять про збереження статусу-кво).

Культурні зв'язки Литви з Росією ослабли, але не щезли. Останнім часом ми в Литві переживаємо розквіт української літератури. Дай Бог, щоб цей обмін не припинявся.

Томаш Ружицький:

Війни вибухають, вочевидь, також і тому, що культура у стосунках між народами перестає мати значення.

Чи може поезія протистояти пропаганді?

Остап Сливинський:

Найкращий засіб проти пропаганди — інформування, а це не функція поезії. Інша річ, що поет може для інформування використовувати свій авторитет публічного інтелектуала — це варто

і потрібно робити. Але про поезію як таку не йдеться.

Лев Рубінштейн:

Якщо й може, то лише у тому сенсі, що той, хто пише (і читає), всі свої зусилля витрачає на суто лінгвістичний спротив, не дозволяє своїм інтонаціям, просодіям, словам і порядкам слів потрапити під вплив тупого, але сильного напору пропагандистського дискурсу.

Маріус Бурокас:

До певної міри так. Може. Але пропаганда завжди гучніша. Поезія — це відкриття і потрясіння.

Юрій Андрухович:

Поет не може вирішувати, що от він зараз напише вірш, який протистоятиме пропаганді. Щойно він про це подумає, як стане й сам пропагандистом. Метою поезії є поезія. Якщо ця мета досягається, то пропаганді робити нічого, вона, так би мовити, не при ділах.

Андрей Хадановіч:

У пропагандистів незрівнянно ширша аудиторія й інформаційні можливості. Так чи так, щось робити, звичайно, можна — і варто. Так, пропаганда працює з плоскими негативними стереотипами про народи. Поезія може своїми силами ці стереотипи підважити.

Скажімо, протягом останніх місяців ми з колегами у незалежній книгарні «Логвінав» оголосили рік солідарності під назвою «Зрозуміти Україну». Я сам по середах веду заходи, присвячені українській літературі.

Сергій Жадан:

Та не лише поезія. Пропаганді має протистояти здоровий ґлузд і суспільна відповідальність.

Борис Херсонський:

Поезія, на жаль, не може протистояти пропаганді. Я б сказав, що там, де починається пропаганда, закінчується поезія. Аудиторії поезії і пропаганди майже не перетинаються. Це інший психотип людей. Популярність поезії й поетів невелика. Тому й вплив поезії незначний.

Поліна Барскова:

Якщо поезії взагалі під силу таке робити, я бачу завдання і силу поезії в тому, щоб бути критично налаштованою щодо путінського пропагандистського меседжу. Аби уникнути спрощення картини світу, поети можуть показати світ складним, а ситуацію — проблемною. Замість того, щоб перетворювати людей по «той бік» на папір, двовимірних і примітивних образів Ворога, ми, поети, мусимо перетворити їх назад у людей — зрозумілих, з якими можна відчувати взаємозв'язок, справжніх. Я це відчуваю особливо гостро в останніх віршах

Жадана та Якимчук. На відміну від того, щоб винаходити безликих, а отже незрозумілих, а тому здавалося б небезпечних «їх», поет може зосередитися на індивідуальних долях та індивідуальних емоціях.

Яцек Денель:

У найбільш очевидному сенсі — у неї немає шансів. Поета легко пригнобити цензурою, запроторити у в'язницю, у табір, ростріляти, повісити. Врешті-решт, структура, з якої походить Путін, тобто КДБ, а раніше НКВД, має чималі здобутки у цій сфері.

Та ми, однак, знаємо, що в часи, коли бушує цензура, вірш може бути вірусом, який пересувається лише відомими собі каналами, від людини до людини, та іноді стає початком падіння імперій.

Маріанна Кіяновська:

Поезія може і мусить протистояти пропаганді — за умови, що вона сама не стає пропагандою. Пропаганді протистоять баладні за своєю суттю вірші Жадана, філософська лірика Катерини Калитко, на перший погляд дещо «плакатна», але написана з позиції очевидця поезія Любові Якимчук і т.д. Скажу більше: вся добра поезія насправді протистоїть пропаганді. Не може не протистояти. Причому не тільки сучасна. Целян — протистоїть пропаганді. Ян Твардовський — протистоїть пропаганді. Все, що змушує зворушуватися і думати, протистоїть пропаганді. Все, що суголосне любові, протистоїть пропаганді. Тобто пропаганді протистоїть навіть букет польових квітів. Як тільки ти вибираєш читати поезію — ти робиш крок не до, а від пропаганди. Хоча є й інша точка зору, яка полягає в тому, що раз у Путіна пропаганда, то і в нас має бути своя. Із цим я категорично не погоджуюся.

Сприймати пропаганду, «нашу» чи «їхню» — це як їсти перетерту, пережовану їжу. Для дорослої здорової людини це зло. Людина повинна вміти хоча б на якомусь рівні реконструювати контекст, контролювати своє сприйняття, мати навички функціонування в інформаційному просторі. Те саме стосується і поетів. Якщо перефразувати питання: чи можуть поети протистояти пропаганді (і пропагандисту в собі)? Моя відповідь, ґрунтована на конкретному досвіді, вже не буде такою впевненою і однозначною, бо далеко не всі поети здатні протистояти пропаганді. Парадокс у тому, що жертвами пропаганди стають часом навіть дуже добрі поети. І тоді вони — фактично — вмирають для поезії, бо звичка споживати лише пережоване не залишається без наслідків.

Павло Гольдін:

Поезія, як будь-який спосіб пізнання й осмислення, самовільно зупиняє поширення пропаганди, адже пропаганда ґрунтується на невігластві. Однак через свій езотеричний характер поезія діє локально й може бути сховищем, рефугіумом для вузького кола реліктових читачів. Поезія може бути елементом «оксамитового підпілля», але, напевно, не найкрупнішим і точно не єдиним.

Маріус Бурокас:

До певної міри так. Може. Але пропаганда завжди гучніша, яскравіша, крикливіша. Вона затуляє собою поезію, перекрикує її. І поети, які добровільно чи за гроші йдуть на службу пропаганді (а такі є і їх немало, і талановиті зокрема), піддаються правилам пропаганди — їхні вірші так само стають грубими, крикливими, призначеними для негайного ефекту, удару по мізках (є особливо задурені нею поети — випадок з поетесою Юною Моріц дуже показовий). Але це все — прописні істини.

Я думаю, що поезія дієвіша для лікування пропаганди. Вона пояснює і роз'яснює, нагадує.

Дмитрій Кузьмін:

У сучасному світі поезія звертається до доволі-таки вузького соціокультурного прошарку — і це саме той прошарок, який, можливо, найменшою мірою піддається впливу пропаганди. Але саме цей прошарок особливо потребує підняття духу, індивідуальної та групової емоційно-психологічної мобілізації.

Українська нація переживає період національного будівництва — і в ній виявляється можливий Жадан, видатний автор-новатор, який потрапляє в самісінький фокус громадської уваги.

Російській нації пощастило значно менше — і видатні автори відтиснені у ній далеко на периферію громадської свідомості, а вся культурна авансцена зайнята поп-фігурами.

Люба Якимчук:

Якщо поезія підтримує якусь ідеологію, вона перестає бути поезією. Пропаганда — це точка смерті і розкладання поезії.

Томаш Ружицький:

Поезія, як відомо, була, на жаль, неодноразово на службі у пропаганди, досконало відомо про це, власне, у Росії.

Але доки поезія виражає вільні, суверенні, непідробні почуття, доти поезія завжди буде дуже дієвою зброєю проти пропаганди.

Марія Степанова:

Пропаганда і поезія передаються на різних частотах, у них немає зони перетину. Вірші — свого роду школа невпевненості, а пропаганда продає впевненість як захисну оболонку. Просто вірші — це реальна річ, як яблуко або черевик, а пропаганда — опис уявного предмету, примари.

Єдине спільне для них — здатність до руйнування.

Я не думаю, що поезія успішно працює зараз як когнітивний інструмент; я взагалі не певна,

що вона працює – просто шипить і смикається, як жива істота, якій боляче.

Донатас Петросіус:

На мій погляд, найголовніше — остерігатися, щоби поезія сама не стала пропагандою.

Чи може зараз поезія сприяти виникненню мови, якою ми (суспільство або різні суспільства) намагатимемося говорити про війну?

Лев Рубінштейн:

Боюсь, що ні. Говорити потрібно не про війну, а про її абсолютну протиприродність у сучасному світі. Говорити необхідно не про війну, а про мир і про людину як про абсолютні цінності.

Люба Якимчук:

Поезія може як протистояти тим змінам, що відбуваються в мові, так і ініціювати ці зміни.

Сергій Жадан:

Безперечно. Поезія зокрема, і культура загалом. Просто словниковий запас культури більш надається до проговорення особливо болісних і конфліктнонебезпечних ситуацій.

Дмитрій Кузьмін:

Так, ми, поети, на мову впливаємо, та питання в тому, хто цією мовою говорить.

Варто поглянути дещо ширше — і виявляється, що у вжитку дотепер мова, створена півстоліття тому Ґалічем чи Ґорбанєвською, мова по-своєму дуже важлива й достойна, рятівна для певного прошарку недобитої радянської інтелігенції та її прямих нащадків, але яка неминуче оминає добрячу частину сьогodнішних реалій і сьогodнішньої проблематики. Але цей урок має позитивний зародок: та мова, яку створює сьогodні зґрая практичних дослідників словесного поля, страшенно далека від народу, — може мати попит і стати насущно важливою на наступному історичному етапі. Тому сьогodні настільки важлива поезія мовного пограниччя.

Остап Сливинський:

Мені здається, що в поезії війна, можливо, найкраще себе артикулює. Наприклад, найкращі в польській літературі тексти про Другу світову війну (а я викладаю історію польської літератури) — це балади. Тобто є навіть окремі літературні жанри, в яких найповніше виражає себе трагічний, травматичний досвід.

Юрій Андрухович:

Поезія традиційно має схильність до воєнних образів і метафор. Вони сугестивні, експресивні, жорсткі й жорстокі — тобто поетично згущені і «красиві». Поети залюбки користуються ними, навіть якщо в дійсності ніякої війни немає і про неї не йдеться. Популярний український музикант ще в середині 1990-х (20 років тому) співав: «Тікай, бо скоро буде війна». Було б наївно говорити тепер про якісь пророчі сенси цих слів. Але проаналізувати передвоєнну українську поезію на предмет її мілітарності було б надзвичайно цікаво.

Донатас Петросіус:

Поет нишпорить у своїй рідній мові — якомога глибше, така його задача. Пізнати літературу інших країн, народів — обов'язково. Але намагатися створити якісь метамови? Навіщо?

Яцек Денель:

Війна все-таки стосується справ настільки болючих та страшних, що жодна з цих мов не може її у собі містити — у такі моменти на допомогу приходить поезія і, у ширшому розумінні, мистецтво, які уміють говорити поміж слів, підшкірною метафорою. Якщо є якась мова, котра здатна це передати, то це виключно невербальна мова, як, наприклад, образотворче мистецтво, чи мистецтво, що іде вперек слів, таке, що їх ламає, надаючи їм нового значення, тобто власне поезія.

Маріус Бурокас:

Поезія, напевно, єдиний жанр, який може знайти адекватну мову для опису реальності, що зазнала радикальних або раптових змін. Добрий поет свідомо чи несвідомо йде на ризик і розламає мову.

Павло Гольдін:

Поезія створює мову в загальному вигляді, незважаючи на обставини, у яких перебувають учасники цього акту. Питання в тому, що розмова про війну вимагає точності, адже стосується виживання тут і тепер; і говорити про війну точну можуть ті, хто там був чи перебувають тепер, а їм часто не до того. Коротше кажучи, поезія може все, але ті, хто за це відповідають, зайняті.

Поліна Барскова:

Думаю, що жоден інший медіум не може, як поезія, помічати і демонструвати руйнування людської психіки й відповідно людської мови. Пауль Целан — тим, що переробляв, нищив, деконструював німецьку мову — встановив, що мова не може залишитись незмінною після Геноциду. Щось міняється, ламається у психіці нації. Певний час я досліджую поезію часів блокади Ленінграда: ми помічаємо там схожі лінгвістичні явища. Поезія може бути сейсмографом (якщо так можна висловитись), який помічає: щось відбувається зовсім не так.

Та привертаючи увагу до недуг мови (хвороба спотворення, хвороба страху), поети можуть

звернути увагу на хворобу суспільства.

Маріанна Кіяновська:

Я вважаю, що поезія зараз може сприяти виникненню мови, якою народи намагатимуться говорити не про війну, а про мир, поезія може допомогти вибудувати мову порозуміння. Мова про війну, мова війни — це мова, що несе в собі системну помилку. Мова є дією. Особливо поетична мова.

Поезія, як і молитва, має колосальну силу. Стверджую це як людина, яка пише вірші і молиться.

Борис Херсонський:

Процес утворення нової мови обговорюється протягом останнього року, я брав участь у дискусіях про це. На мою думку, можлива певна модифікація мови. Старі слова набувають нового сенсу. Війна породила неологізми, на жаль, це переважно мова ненависті. Нова мова може виникнути пізніше, можливо, через роки, й вона буде не в віршах, а в романах, які ще не написані.

Яким чином поети можуть впливати на перебіг конфлікту та його наслідки? І чи можуть взагалі?

Борис Херсонський:

Можуть, як свідки, які передадуть емоційний контекст цього важкого, навіть трагічного,

періоду в житті України.

Маріанна Кіяновська:

Хтось — здається, Подорога — казав, що певні поетики є насправді політикою іншими засобами. Я також так вважаю. Звичайно, філософська чи любовна лірика може здаватися політично заслабкою. Але є поезія, якій це вдається, принаймні така поезія була. І я зараз не про поезію Віктора Гюго, а про, скажімо, поезію авангарду, що в деяких своїх крайніх проявах наближалася до мови насилля.

Тож, можливо, одним із завдань поезії в Росії та Україні є довести до завершення і вичерпати проект авангарду, може навіть «розвінчати», але при тому — проговорити його, засвоїти і використати здобутки. Здається, єдиний спосіб для поезії вплинути на перебіг конфлікту — це дискредитувати мову війни, мову ненависті та мову насилля, довівши їх до абсурду. І на це настав добрий момент: саме зараз у поезії відкривається ціла нова епоха. Ми, чи не вперше після авангарду, починаємо співвідносити поезію з повсякденною дійсністю, це передбачає нове бачення реальності, новий режим взаємодії з нею.

Дмитрій Кузьмін:

Голос поета (в кожному разі російського) небагато важить для сучасної суспільної думки. Але навіть ця невелика вага не буде зайвою. І в Україні, і в Росії доведеться набратися терпіння: нічого не вирішиться у ніч із завтра на післязавтра, гостра фаза конфлікту може завершитись, але розбиратися з наслідками доведеться довгі десятиліття.

Донатас Петросіус:

Коли почалась стрільба у людей на Майдані, я ходив по своїй кімнаті й розумів, що в цю мить немає анітрохи користі від того, що я письменник. І зовсім не важливо, чи є де-небудь у світі вірші про мир. Що усе це нерозумно й намарно. Я знав, що там перебувають мої близькі друзі, що вони можуть справді загинути. Усе, що я міг зробити, — додзвонитися в посольство Литовської республіки в Києві й запитати, чи зможуть вони допомогти переховати моїх київських письменників, якщо вони будуть поранені.

Мені здається, що ми повинні робити те, що вміємо найкраще — писати, вчити читати, розуміти прочитане. Досягнути того, щоб із літературою рахувалися всерйоз.

Юрій Андрухович:

Станом на сьогодні жоден поет і жоден вірш на перебіг нашого конфлікту не вплинув. Що не означає, ніби це взагалі неможливо. І що цього не трапиться завтра або вже зараз. Але не забуваймо, що поезія не працює з масами. Вона може мати масовий успіх, але не може масово змінювати людей та їхню свідомість. Збігнєв Герберт казав якимось, що від барометра не можна вимагати покращення погоди. Це гарний вислів, хоч і дещо кульгавий. Адже барометр є барометр, а поет є особистістю. І ролі особистості в доланні історичних викликів ще ніхто не скасовував.

Люба Якимчук:

Поети не можуть зупинити війни, але можуть робити все, що пов'язане з мовою.

Тобто вони можуть вибудовувати нарацію, а значить створювати паралельний світ, який так чи інакше допомагає читачеві давати раду з реальним.

Сергій Жадан:

Поети щонайменше можуть намагатися говорити максимально правдиво й відверто. Хоча в умовах війни це дуже непросто.

Андрей Хадановіч:

Підозрюю, що путінські найманці, які стріляють на Сході України, не читають поезії. Не надто вірю, що поезію читають впливові політики, з обох боків. Зате вірю, що бувають ситуації, у яких поети можуть виконувати роль політиків: коли українські автори виступають неподалік від лінії фронту і до них приходять сотні й сотні людей, яким потрібна підтримка.

Томаш Ружицький:

Єдине, що можуть поети, — це говорити та писати вірші. Всюди, де є хтось, хто хоче їх слухати.

Марія Степанова:

Обов'язок не віршів, а поетів — назвати кішку кішкою, а анексію анексією.

Павло Гольдін:

Будь-яка людина — поет або мент — може щось зробити й змінити історію.

Фото: Саша Курмаз.